

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Taalunie kan divergentie niet keren

Kan men van de Taalunie verlangen dat zij sturend optreedt in de ontwikkelingen van het taalproces in Nederland en Vlaanderen? De discussies over de manier waarop de Taalunie opereert, weerspiegelen slechts de hybride manier waarop Noord en Zuid met de Nederlandse taal omgaan. De Taalunie blijft hierdoor een organisatie die op een pragmatische manier vorm geeft aan het beleid.

.....
 door *Annick Schramme*

Docent Universiteit Antwerpen, lid van de Commissie Cultureel Verdrag Vlaanderen-Nederland. Zij is gespecialiseerd in de naoorlogse cultuurgeschiedenis en het buitenlands beleid van Vlaanderen.

DE NEDERLANDSE TAALUNIE is een unieke constructie. Zij is gebaseerd op een verdrag uit 1980 tussen Nederland en (de Nederlandstalige gemeenschap van) België om een gemeenschappelijk taal- en letterenbeleid te voeren. Sinds 12 december 2003 is het verdrag via een associatieovereenkomst nog uitgebreid met een derde partner, Suriname.

De doelstelling van het Verdrag luidt als volgt:

‘De Taalunie heeft tot doel de integratie van Nederland en de Nederlandse gemeenschap in België op het gebied van de Nederlandse taal en letteren in de ruimste zin’ (artikel 2 Taalunieverdrag, 9 september 1980)

Het ging, met andere woorden, niet over samenwerking of afstemming van beleid, maar over een heuse ‘integratie’, wat volgens *Van Dale* betekent: ‘het maken tot of opnemen in een geheel’.

Het verdrag was in de eerste plaats van toepassing op drie domeinen, de Nederlandse taal, de Nederlandse letteren en de bevordering van de Nederlandse taal en letteren in het buitenland. Vooral wat taal betreft werden de taken voor de Taalunie vrij concreet omschreven, namelijk spelling, terminologie, woordenboeken en grammatica. Wat het onderwijs in het Nederlands en het letterenbeleid binnen het taalgebied betreft, wordt er volgens artikel 5 alleen samengewerkt ‘daar waar zij (de Verdragsluitende partijen)

dit nodig achten...'. Het beleid is dan een aanvulling op het onderwijs- of cultuurbeleid van Nederland en Vlaanderen afzonderlijk.

Het begrip integratie verwees duidelijk naar integratie zoals ze in de Europese context werd gehanteerd en betekent in feite 'eenmaking'. Deze straffe formulering in het Taalunieverdrag is er in de eerste plaats gekomen omwille van het geloof aan Vlaamse zijde in de eenheid van de Nederlandse taal en cultuur. Een groot deel van de naoorlogse generatie Vlaamse politici was immers doordrongen van deze Groot-Nederlandse gedachte. Vanuit dit geloof streefde zij naar een volwaardige 'culturele integratie' met Nederland. Dit streven was niet nieuw. Al in 1946 werd een Belgisch-Nederlands cultureel akkoord gesloten en in 1962 bracht de Commissie die toezag op de uitvoering van dit verdrag, een advies uit met een pleidooi voor een verregaande integratie tussen Vlaanderen en Nederland door de oprichting van een Hoge Raad voor de Nederlandse taal en cultuur.¹ Dit klonk in de jaren zestig haast staatsgevaarlijk, aangezien er toen nog geen sprake was van een autonoom Vlaams cultuurbeleid. België was nog een unitaire staat. In die jaren ging het streven naar integratie met Nederland wel hand in hand met het autonomiestreven van de Vlamingen binnen België.

Aan Nederlandse zijde werd dit geloof in een gemeenschappelijke taal en cultuur niet in dezelfde mate gedeeld. Zij vreesden tevens betrokken

*Het Taalunieverdrag ademt
duidelijk nog de geest van het
Groot-Nederlandse ideaal*

te worden in de Belgische binnenlandse communautaire problematiek. Uiteindelijk wisten de Vlaamse politici hun Nederlandse collega's over de streep te halen. De totstandkoming van de Vlaamse culturele autonomie in 1971 maakte weder-

zijdse afspraken op het vlak van de taal en letteren immers mogelijk en zinvol. In 1980 zag de Nederlandse Taalunie, een afgeslankte versie van die zogenoemde Hoge Raad uit 1962, het levenslicht.² Het verdrag gaat dus erg ver door te spreken van integratie in plaats van samenwerking en ademt duidelijk nog de geest van het Groot-Nederlandse ideaal. De oorspronkelijk verschillende inzet van beide partijen verklaart ook waarom het verdrag tot nu toe slechts gedeeltelijk werd uitgevoerd.

Ondertussen zijn de Vlaams-Nederlandse relaties geëvolueerd. Sinds de staatshervorming van 1991 is Vlaanderen een volwaardige deelstaat geworden³. Parallel hiermee is het culturele zelfvertrouwen van de Vlamingen toegenomen. Dit vertaalt zich in een meer zelfzekere en ook meer zakelijke benadering van de Vlaams-Nederlandse relaties. Het romantisch geïnspireerde woord 'integratie' zouden de beide regeringen allicht nu niet meer in een verdrag gebruiken.

GROEIENDE TAALVERSCHILLEN

Ook al strekt de bevoegdheid van de Taalunie zich uit over het brede domein van taal, letteren en onderwijs in het Nederlands, er wordt enkel over haar bericht als het over spellingsperikelen gaat. De negatieve reacties na de eerste spellingshervorming van 1995 werden breed uitgesmeerd in de pers. Toen in 2005 de spelling voor een eerste maal werd herzien — zoals gestipuleerd in het verdrag — was het hek van de dam. De autoriteit die de Taalunie op dit vlak had opgebouwd, werd door enkele kranten, weekbladen en uitgeverijen uit het Noorden aangevochten. Het is zelfs tot een heus schisma gekomen waarbij er naast de uitgave van het vertrouwde Groene Boekje, nu ook het Witte Boekje op de markt is gekomen⁴. Wat op het eerste zicht een storm in een glas water leek, is op termijn echter onrustwekkend voor onze taalgemeenschap, want het raakt de fundamenten van

*Het naast elkaar bestaan
van het vertrouwde Groene
Boekje en het Witte Boekje
raakt de fundamenten van het
Taalunieverdrag*

het Taalunieverdrag. Het incident viel anderzijds niet helemaal uit de lucht en vormde eigenlijk het hoogtepunt van een sluimerende ‘taalstrijd’ die al langer aan de gang is. Zo wordt hoe langer hoe meer in Noord en Zuid afgeweken van de taalnorm die in Taalunieverband werd afgesproken. Taalvarianten tieren welig. Dialecten zijn meer

aanvaard geworden. Het adagio ‘eenheid in verscheidenheid’ indachtig, hoeft dit geen probleem te zijn. Spreken van varianten, impliceert overigens het aanvaarden van een norm. Pas wanneer men het streven naar en het verlangen naar de norm loslaat, rijst er een probleem. Centrifugale krachten nemen dan de overhand en op termijn dreigen we elkaar niet meer te verstaan. Het ondertitelen van tv-programma’s is in die zin symptomatisch.

Kan en moet de Taalunie dit divergerende taalgebruik actief tegengaan? Het is niet gemakkelijk om een sociolinguïstische evolutie te bestrijden. Het is als het strijden tegen windmolens. Een correct taalgebruik is ook niet langer een voorwaarde om hogerop de sociale of culturele ladder te bereiken. Sinds de democratisering van het onderwijs, is ook het taalgebruik gedemocratiseerd.

Ondertussen loert een andere indringer om de hoek: het Engels. Zeker in het licht van de toenemende Europese eenmaking zal het Engels verder oprukken. Op dit moment dreigt er nog geen gevaar voor het gebruik van het Nederlands. Het Nederlands blijft nog de moedertaal van de meeste

Vlamingen en Nederlanders. Meer nog, zelfs ouders van allochtone origine kiezen vaak voor Nederlandse scholen om hun kinderen grotere kansen te bieden op de arbeidsmarkt. In verhouding verliest bijvoorbeeld het Frans veel meer terrein en dus ook status. Is er dan geen vuiltje aan de lucht? Toch wel, zodra het Engels de algemene voertaal zou worden in het hoger onderwijs, en bij uitbreiding in het regulier onderwijs, dreigt het Nederlands als moedertaal in de verdrinking te komen. Uit een beperkt onderzoek van de Commissie Cultureel Verdrag Vlaanderen-Nederland, uitgevoerd in 2007⁵, blijkt overigens dat de ingang van het Engels als onderwijstaal, veel verder is doorgedrongen in Nederland dan in Vlaanderen. Moet de Taalunie dit proces tegengaan? De Taalunie weet het zelf niet; ze hoedt zich voor een verregaande ideologische stellingname en beperkt zich eerder tot organisator van het debat. Ook weet ze nog niet goed hoe ze de positie van het Nederlands in Europa kan versterken zonder zich te mengen in het nationale beleid dat Vlaanderen/België en Nederland voeren.⁶

GEZAMENLIJK LETTERENBELEID?

Is taal een duidelijke bevoegdheid van de Nederlandse Taalunie, op letterenvlak is dat veel minder het geval. Het Taaluniebeleid moet volgens artikel 5 aanvullend zijn op het nationale letterenbeleid van Nederland en Vlaanderen. Wat dit ook moge betekenen, feit is dat er naast de Taalunie in beide landen nog verschillende andere actoren zijn die actief zijn op dit terrein. In de eerste plaats zijn er de fondsen die ieder voor hun land/deelstaat een letterenbeleid voeren.⁷ Strikt genomen hadden deze fondsen volgens het verdrag niet hoeven opgericht te worden, maar de geschiedenis en de politiek hebben er anders over beslist. Met als gevolg dat de verschillende letterenfondsen nu een afzonderlijk letterenbeleid voeren. Vlaamse auteurs vragen beurzen aan bij het Vlaamse (Vlaams Fonds voor de Letteren, 1999) én het Nederlandse fonds (Nederlands literair Productie- en Vertalingenfonds, 1991) en vice versa. De fondsen zelf zoeken wel naar mogelijkheden om samen te werken. Zo zijn er gezamenlijke stimuleringsbeurzen voor beginners. Maar het blijft allemaal beperkt. Een veel gehoord argument dat dit zo moet blijven, is het verschil in literaire smaak en dus literaire appreciatie tussen Noord en Zuid. Lange tijd hebben Nederlandse uitgeverijen inderdaad geen rekening gehouden met de literatuur uit het Zuiden, maar tegenwoordig gaan literaire prijzen even goed naar Vlamingen als naar Nederlanders. De Vlaamse minister van Cultuur, Bert Anciaux, betreunde onlangs nog in een krantenartikel dat hij er niet in geslaagd is om beide fondsen te fuseren.⁸

Voor de Taalunie is het echter niet evident om in die context een eigen territorium af te bakenen. Het blijft onduidelijk welke positie zij binnen dit belangenveld van uitgeverijen, fondsen, boekhandels, auteurs, en stichtingen kan innemen.

Zij definieert het zelf als volgt: ‘De Taalunie fungeert in dit veld vooral als makelaar van kennis, informatie en inzichten.’⁹ Zij richt zich vooral tot de *professionals* en wil de leescultuur bevorderen. Met enkele opvallende initiatieven probeert zij zich toch te profileren. Zo is de Taalunie bezig met een nieuwe, negendelige geschiedenis van de Nederlandstalige literatuur.¹⁰

Kortom, het letterenbeleid van de Taalunie blijft erg summier en vrijblijvend. Van een echt gezamenlijk letterenbeleid is vooralsnog geen sprake. Waar men in 1980 nog uitging van eenzelfde cultuur, is dit uitgangspunt vandaag helemaal zoek.

IS BUITENLANDS TAALBELEID OOK BUITENLANDS CULTURBELEID?

De Taalunie scoort goed in het buitenland. Aan ruim tweehonderd universiteiten in het buitenland wordt Nederlands als hoofd- of bijvak aangeboden. Nederlandstalig werk wordt steeds vaker vertaald in andere talen. Ook in de grensgebieden is er een groeiende belangstelling voor het Nederlands in het regulier onderwijs en het volwassenenonderwijs. De werking in het buitenland blijft echter beperkt tot het onderwijs in de Nederlandse taal. Alle pogingen om het succesvolle buitenlandse taalbeleid uit te breiden naar een buitenlands cultuurbeleid, zijn telkens gestrand. Zo verging het tien jaar geleden het project ‘Cultuur buiten de muur’ (1997-1999). Hiermee ondersteunde de Taalunie vier buitenlandse vakgroepen Neerlandistiek voor het ontwikkelen van een cultureel en literair programma aan een ruim publiek. Het was een bescheiden en relatief goedkope poging om de Nederlandse cultuur in het buitenland breder bekend te maken. Hoewel het een succesvol project was, werd het om intern administratieve redenen niet verder doorgezet. De *Frankfurter Buchmesse* (1993-2003) was eenzelfde lot beschoren. Tien jaar lang hebben Vlaanderen en Nederland zich gezamenlijk gepresenteerd op boekenbeurzen in het buitenland. Maar ook dit samenwerkingsproject is gesneuveld. Beide fondsen voeren nu een afzonderlijk buitenlands letterenbeleid.

* * *

In achtentwintig jaar tijd is het territorium van de Taalunie gekrompen. Er zijn veel nieuwe spelers bijgekomen, zoals de Stichtingen Lezen in Nederland en Vlaanderen en verschillende literaire fondsen. Het is dan ook niet makkelijk voor de Taalunie om zich te profileren, zeker niet naar het brede

publiek toe, ondanks de intensieve communicatiecampagnes van de laatste jaren. De vraag is evenwel of dat nodig is. Sommige taalminnaars — zoals de in België wonende Nederlandse schrijver Benno Barnard¹¹ — mogen

*De Taalunie moet niet zichzelf
gaan promoten*

dan wel dromen van een Taalunie die zoals de Académie française de taal actief verdedigt, maar in de eerste plaats blijft de Taalunie een organisatie die het beleid mede vorm geeft op een meer technischer manier.¹² Het is zoals met de politie.

Zij is noodzakelijk voor het garanderen van onze veiligheid en het regelen van het (taal)verkeer, maar zij moet zichzelf niet gaan promoten. Tot nu toe speelde ze die rol op het vlak van de Nederlandse taal met verve. Hier kwam echter twee jaar geleden een flinke deuk in, toen er twee spellingsboekjes op de markt verschenen. Ook staat de Taalunie vrij machteloos tegenover het divergerende taalgebruik in Vlaanderen en Nederland. Maar hoe mooi eenheid in verscheidenheid ook is, er moet voldoende eenheid gegarandeerd zijn, anders is er geen sprake meer van een taalgemeenschap. En dit geldt niet alleen tussen Vlaanderen en Nederland, maar ook binnen de grenzen van Nederland en Vlaanderen afzonderlijk. Kan het nu anders? Moeten de ambities van de Taalunie hoger liggen? De ambities hangen noodgedwongen samen met de status die de taal zowel binnen als buiten de eigen grenzen heeft. De werking van de Taalunie weerspiegelt in die zin de hybride manier waarop Noord en Zuid met hun taal omgaan. In Nederland blijft de omgang met de Nederlandse taal erg instrumenteel. De openheid voor het Engels is daar veel groter. In Vlaanderen is het symbolische belang van de taal altijd veel groter geweest. De liefde voor de Nederlandse taal was er wel in de negentiende eeuw en nog ver in de twintigste eeuw, maar sinds de Vlaamse emancipatiestrijd is gestreden, is dit taalbewustzijn erg afgezwakt. Dat laat zich voelen. Ook in de Taalunie.

Noten

- 1 Ook wel het 'rode boekje' genoemd, verwijzend naar de culturele revolutie die het rode boekje in China had teweeg gebracht. De auteurs waren de voorzitters van de Belgisch-Nederlandse Commissie Cultureel Verdrag, Julien Kuypers en H.J. Reinink.
- 2 Vlaanderen beschikte in 1980 nog niet over verdragsrecht zodat het Taalunie-verdrag nog officieel ondertekend werd

door de Belgische en de Nederlandse minister van Buitenlands Beleid. De ratificatie gebeurde al wel door de afzonderlijke deelparlementen, in casu de toenmalige 'Vlaamse Raad'. De staats-hervorming van 1980 voorzag immers in het instemmingsrecht van de deelparlementen voor verdragen die inhoudelijk betrekking hadden op bevoegdheden die behoorden tot de deelstaten.

- 3 In 1991 vond met de St. Michielsakkoorden de derde staats-hervorming

- plaats, na de staatsvorming van 1970 en 1980. Artikel 1 van de grondwet luidt sindsdien: 'België is een federale staat'. Met de bijzondere wet van 5 mei 1993 verkregen de Gemeenschappen en Gewesten in België ook verdragsbevoegdheid.
- 4 Op 16 augustus 2006 hield Bas Van Kleeef, eindredacteur van de Volkskrant, een toespraak bij de presentatie van het 'Witte Boekje'.
 - 5 Oosterhof, Albert, Rapport over het Engels als voertaal aan onze universiteiten ? Een inventariserend onderzoek in opdracht van de Commissie Cultureel Verdrag. Brussel, 2007.
 - 6 Een werkgroep van de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren (het adviesorgaan van de Taalunie) heeft het rapport Naar een samenhangend taalbeleid voor het Nederlands vanuit Europees perspectief in 2001 gemaakt. Het rapport bevat een groot aantal bouwstenen voor een samenhangend beleid voor de Nederlandse taal in Europees perspectief. En op 12 november 2007 werd door de Taalunie een debat georganiseerd in het huis deBuren over de rol en betekenis van het Engels in wetenschap en onderwijs, op straat en thuis.
 - 7 Op 1 januari 1991 werd het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds opgericht en op 30 maart 1999 werd het Vlaams decreet ter oprichting van het Vlaams Fonds voor de Letteren goedgekeurd.
 - 8 'Ik ben minister van culturen, meer-voud'. In: De Volkskrant 15 januari 2008.
 - 9 Nederlands zonder drempels. Meer-jarenplan Nederlandse Taalunie 2008-2012, p. 21.
 - 10 Onder leiding van de Nederlandse Taalunie wordt gewerkt aan een breed en overkoepelend overzicht van de Geschiedenis van de Nederlandse literatuur in zeven delen. Delen 1, 2 en 7 zijn inmiddels verschenen, het laatste deel wordt in 2010 afgerond.
 - 11 Benno Barnard 'Laat mij hier murmuren' In *NRC-Handelsblad* van 11 januari 2008.
 - 12 Zo is bijvoorbeeld digitalisering een thema waar de Taalunie zich naar de toekomst toe verder op wil toeleggen.